

23-24 листопада 2022 року,
Тернопіль, ТНТУ

УДК 159.9

Рада Кравчук

Василь Вишньовський к. психол. н., доцент

Тернопільський національний технічний університет ім. І.Пулюя, Україна

ВПЛИВ СТРАХУ НА ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Rada Kravchuk

Vasyl Vyshniovskyi, Ph.D.; Assoc. Prof

TernopilIvanPulujNationalTechnicalUniversity, Ukraine

THE INFLUENCE OF FEAR ON THE FORMATION OF SELF- ESTEEM OF PRESCHOOL AND YOUNGER SCHOOL CHILDREN

Страх – один із основних феноменів людського існування, суперечливий і динамічно мінливий. Базова емоція людини, яка виконує важливу роль в забезпеченні життєдіяльності, і є одним із механізмів інстинкту самозбереження. Це невід’ємний компонент буття, який супроводжував людство у всі часи та епохи. Страх та тривожність були визнані суттєвими аспектами людської поведінки ще у Старому Заповіті. Людський страх вивчали мислителі стародавнього світу - давньогрецький філософ Діоген (400-325 р.р. до н.е), давньоримський філософ Сенека (4 р. до н. е.- 19 квітня 65 «Листи до Луцілія»), лікар і філософ Ібн-Сіна (Авіценна 980 р. н. е. - 1037 р.). Впродовж всього минулого тисячоліття філософи, вчені, лікарі (І.Кант, Гольбах, Фейєрбах, Ф.Шіллер, З.Фрейд, С.К’єркегор, і багато інших) вивчали і описували страх, в результаті чого в сучасній психології з’явилися і постійно розвивалися вже ряд понять: «страх», «тривога», «фобія».

Намагаючись вивчати цю тему, як психопатологічне явище А. Фрейд та З. Фрейд класифікують страх як афектний стан очікування якої-небудь небезпеки. С. Холл вважав, що більшість страхів дісталися людині від її тваринних попередників. А. Геселл говорив про те, що тривога та страх не однакові в різні вікові етапи. О.І. Захаров відзначає, що страх може розвиватися у людини в будь-якому віці та поділяє види страхів за характером (природні, соціальні, ситуативні, особистісні) і за ступенями реальності (реальні та уявні); та інтенсивності (гострі та хронічні). Л.В.Орлова в своїй роботі звертає увагу саме на дитячі страхи і поділяє їх на: ситуативно-обумовлені (виникають в незвичній, загрозливій або шокуючій ситуації) та особистісно-обумовлені (визначені характером людини).

Розвиток передісторії дитячої психології в Україні ще з ХVII-ХVIII ст. пов'язаний із працями випускників Києво-Могилянської Академії (Г. Сковорода, Ф. Прокопович, С. Яворський, С. Полоцький). Чималу частину

досліджень було присвячено саме дитячим страхам (М. Ф. Левицький, С. Ф. Русова, Ю. Л. Охорович, Б. Ф. Баєв та ін.).

Актуальність дослідження, також, визначається й вивченням особливостей проявів страху у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, враховуючи вікові і гендерні відмінності, переживання страху як базової емоції головного організуючого фактору власної свідомості та основою вибірковості і цілеспрямованої поведінки людини. Дитячі страхи регулюють психічну діяльність і поведінку, виконують адаптаційну, сигнальну, мотиваційну, функції. Відіграють навчальну та соціалізуючу ролі у процесі формування особистості. Однак розвиток неадекватних обставин чи ситуацій призводить до різного роду психологічних і поведінкових відхилень, що згодом впливає на ефективність діяльності, відчуття захищеності, формування самооцінки. Тривожні діти відрізняються емоційною нестійкістю, підвищеним занепокоєнням, невпевненістю.

Незважаючи на те, що проблема страхів у дітей молодшого шкільного віку є досить актуальною в даний час, вона мало використовується у практиці школи, хоча саме зі вступом до школи пов'язане виникнення нових та посилення уже існуючих страхів. З початком відвідування школи у дітей з'являються певні обов'язки та відповідальність і в результаті посилюється страх не відповідати очікуванням оточуючих людей. Тому, ще в дитячому садочку, потрібно проводити діагностику рівня тривожності та впроваджувати корекційні програми на подолання бар'єру страхів у дитячій свідомості.

Діти часто не розповідають вихователям чи вчителям про свої тривожні думки та почуття. Як наслідок, дитячі тривожні розлади часто не діагностуються та не лікуються. Інструменти перевірки та анкети можуть допомогти педагогам помітити ознаки та симптоми тривожних розладів. Наприклад, Екран емоційних розладів, пов'язаних із тривогою (SCARED) – це опитувальник, який фокусується на чотирьох областях: паніка, розлука, шкільна фобія та генералізована тривога. Для більш повного психіатричного скринінгу проводиться діагностичне інтерв'ю для дітей (DISC), яке оцінює 34 типові психіатричні діагнози. Він має шість модулів, кожен з усією інформацією, необхідною для ідентифікації. Модуль тривоги DISC перевіряє всі види тривожних розладів, включаючи більш рідкісні, такі як селективний мутизм і агорафобія. Звичайний скринінг симптомів тривоги повинен включати інформацію від кількох інформаторів, таких як дитина, батьки та вчителі.

На основі висновків з вище викладеного матеріалу було проведено діагностичне дослідження проблеми дитячих страхів на базі Тернопільської початкової школи №4, та закладу дошкільної освіти ясла-садок № 20. Для дослідження переважаючих видів страхів, а також ступеня їх інтенсивності скористались методиками: «Малюнок неіснуючої тварини» (Н.В.Чуб2007), тест тривожності М. Доркі, Р. Темпл, В. Амен

(«ТДА»); метод дослідження особистості Дж. Бука «Дім - Дерево - Людина» (Н.В.Чуб2007); тест шкільної тривожності Філіпса (Н.В.Чуб2007). Отримані дані статистично оброблені та піддалися порівняльній характеристиці за t-критерієм Стьюдента із визначенням ймовірності помилки (p). Найбільш розповсюдженими видами страхів виявились: страх уколів -70% дітей; страх захворіти - 58% обстежуваних, страх залишатися одним вдома - 46%; страх висоти та страшних казок - 44%; відмітили почуття страху темряви - 42%; страх вогню, пожару, крові – 38%; болю – 36%; школи та старших дітей – 14%. Найнижчими показниками проявів страху серед дітей старшого дошкільного віку були: страх вихователів – 10% дітей; тварин та води – 8% дітей. Кількісні показники дослідження показали, що 35% дітей мають високий рівень інтенсивності страхів (більш ніж 9 видів страхів у хлопчиків та 11 у дівчат), 30% – середній.

Завдячуючи отриманим результатам проведеного дослідження були сформульовані наступні висновки. Необхідне проведення певних корекційних заходів, програм, які будуть спрямовані на зменшення чи позбавлення страхів та їх проявлення у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Дуже важливо сформулювати рекомендації батькам та педагогам, які допоможуть правильно поводитися з дітьми, якщо в них виникають якісь страхи, та засоби запобігання їх появлі.

Перелік використаної літератури:

1. Омельченко Я. М., Кісарчук З. Г. Психологічна допомога дітям з тривожними станами. Київ : Шкільний Світ, 2011. 112с
2. Панфілова М.А. Страх в будиночках. Діагностика страхів у дітей та підлітків . Шкільний психолог 1999 . № 8 . с.10-12.
3. Пов"якель О.М., Скляренко О.М. Психологія дитячих страхів. Київ: «Шкільний світ» 2011. 128с.
4. Розов В.І. Адаптивні антистресові психотехнології. Навчальний посібник.Київ. Кондор. 2005р.-278с.
5. Роменець В. А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття : навч. посібник. Київ :Либідь, 2003. 992 с.
6. Терлецька Л.Г. Вікова психологія і психодіагностика : підручник Київ: Видавничий Дім «Слово» 2013. 608 с.
7. Чуб Н.В. Комплексні тести готовності дитини до школи. Харків: Видавнича група "Основа" 2007. 144с.